

**כתבים לתולדות
חיבת ציון וישוב
ארץ ישראל; ליקט
וערך לראשונה;
אלתר דרואנוב,
ההדירה וערכה
מחדש: שולמית
לסקוב; כרך ראשון
1870-1882;
אוניברסיטת תל-
אביב, הוצאת
הקיבוץ המאוחד
תשמ"ב**

לפני היות הטלפון, המברק ומטוס הנוסעים היו אנשים כותבים מכתבים זה אל זה. בדרך זו נשתמרו בזיכרון האנושי לא רק העתקים של אותם מכתבים אלא גם שביבים של אישיות, של הלך-רוח ושל דופק החיים בתקופות השונות. יתרה מזאת: ניואנס עיקרי של ההיסטוריה, הניואנס של יום-קטנות, של טריוויאליות, של אנושיות, היה אובד לנצח, אלמלא הותירו אחריהם אנשים בכל תקופה צעירות של מכתבים. נקל לשער באילו מימדים היינו רואים היום את דמותו של יוהאנס ברהאמס אילו היתה פרשת האהבה בינו ובין קלארה שומאן מתנהלת באמצעות הטלפון, או אלו מניעים היינו מייחסים לאישים שנטלו חלק בהשכלות ההיסטוריה המדינית אילו צריכים היינו ללמוד על פעולותיהם רק מתוך עיון בספרות של התקופה בה חיו, מיומני קולנוע ישנים או מרשומותיהם של פרלמנטים. האסופה שלפנינו מאירה, על כן, את תקופת שיבת-ציון מנקודת המבט החסרה לה כל כך בתודעתנו: נקודת המבט האנושית. על רקע מסמכים הרשמיים (תעודות, פרטי-כל ותקנות) של ראשוני חובבי-ציון ומכתבי המסע שלהם מן הדרך לארץ-ישראל וממושבותיה אל חבריהם שבגולה, מתגולל לפנינו סיפור של מצוקות קטנות וגדולות, של תחרות ואפילו שמץ של 'מלחמות יהודים'. מאלף במיוחד להיווכח כי גם אז, כמו בימינו, היה שוני רב בתפיסת הפרובלמטיקה של ההתיישבות בארץ ישראל בין אלה היושבים בחו"ל ובין הללו שכבר היתה להם נחלה במושבה זו או אחרת. מרתק עוד יותר לגלות כי במסמכים המתייחסים לנקודות יישוב רבות בארץ (פתח-תקוה, יהוד, יסוד-המעלה, גדרה ועוד) עבר כחוט השני המאמץ לזכות בחסותו של אירגון כלשהו בחו"ל או, מוטב, יחיד רב-פעלים ואדיר-הון ככרונ רוטשילד. מאמץ זה, שנבע, מן הסתם, מתנאי המציאות הקשים ומרדיפות השלטון העות'מני הוא שקבע במידה רבה את המתכונת להתיישבות הציונית בדורות הבאים ואת הזיקה הכלכלית והרעיונית הדו-סטרית הקיימת בין הארץ לגולה עד היום הזה. קונפליקט אחר שיש לו אחיזה רבתי במציאות-הימים-האלה והבא לכלל ביטוי באסופה הוא העימות המתמשך בין דתיים וחילוניים. בצד מכתבי-תיכונת שכתבו להתיישבויות הראשונות בתי-דין-צדק וועדי-רבנים מופיעות הסתייגויות מן האופי החילוני שלהן. תקנות התאגדות של ההתיישבויות מכלילות אף הן התייחסות אל האופי היהודי-דתי של היישוב העתידי, אם באמצעות הסגנון המשיחי אוטופיסטי בו כתובים חוקי היישוב, או בדרך של התחייבות לקיים תלמודי-תורה וחיי דת פעילים. גם כאן ניתן למצוא את שורשיו של מצב דברים הקיים עד היום לטובה ולרעה.

היבט אחר, שלא בא על סיפוקו המלא באסופה זו, הריבט האישי והבינ-אישי. בעוונותי, חייב אני להודות, תרתי בעת קריאתו של החומר אחר עדויות לטיב היחסים ששרדו בין הפרטים שבקבוצות החולמים והחלוצים הללו. פרט לעקבות קלושים של מחלוקות על ענייני כספים ואידיאולוגיה לא מצאתי תשובה לשאלות המטרידות את מנוחתי כל אימת שאני נחקל ב'דור נפילים' כזה או אחר: מה היו מניעיהם של הפרטים שהרכיבו את החברה דאז? האם היו מיקשה אחת או שמא היו ביניהם תאבי-התעשרות, נמלטים מפני עברם או, רחמנא ליצלן, נוטשי משפחותיהם? האמנם רק חיבת ציון צרופה היא שהניעתם לצאת אל ארץ אחוזת קדחת ורעב זו? בהנחה שלכל פרט הנוטל חלק בתהליך היסטורי יש אידיאולוגיה פרטית משלו

וההלימה החלקית או המלאה בין שתי האידיאולוגיות (וו הפרטית והאחרת, הלאומית או התברנית) היא הגורם להשתתפותו בתהליך, הרי שאותה אידיאולוגיה פרטית אינה באה לכלל ביטוי באסופה אם משום שלא היו לה בנמצא עדויות או בשל שיקולי העורכים. לסיכום, כדאי אולי להביא ציטוט ממכתבו של מנחם מנדל דוליצקי אל מרדכי פאדובה בבריסק דליטא (עמ' 206), שיש בו כדי להעיד על הלך הרוח השורר בין השורות באסופה זו: "אוייבים מחוץ ואוהבים מפנים" ילחצונו מאוד בימים הנוראים האלה וידכאונו עד דכדוכה של נפש... ובכך אולי ייחודה של אסופה זו: בלגיטימציה שהיא עשויה לספק לנו, החווים את תלאות ההווה, בהביאה לפנינו את מצוקות העבר. ■

אמנון ז'קונט

ה"בונד" ב-1917

**אריה גלברד:
"בונד" הפועלים
היהודי של רוסיה
בשנת המהפכה
1917". מכון
בולצמן לתולדות
תנועת הפועלים.
אירופה-פרלאג,
וינה 1982,
(בגרמנית). 283
עמודים.**

אולי מוגזם לטעון, כי בחו"ל מתעניינים בתולדות ה"בונד" היהודי יותר מאשר בארץ. הריב-1965 הופיע ספרו של פרופ' משה מישקיןסקי: "יסודות לאומיים בהתפתחותה של תנועת הפועלים היהודית ברוסיה". אך אופייני הדבר, כי הביבליוגרפיה לספרו של אריה גלברד מונה כתבים וספרים רבים שהודפסו בלועזית, ורק מעטים הופיעו בעברית.

ספרו של אריה גלברד מראה בדיעבד, כי לא בכדי פותח תקציר תולדות המפלגה הבולשביט בדברים על ה"בונד": תנועת הפועלים היהודית היתה הראשונה, המקיפה והמאורגנת ביותר ברוסיה הצארית, וה"בונד" היה הרום החזק ביותר בה — התנועות הציוניות סוציאליסטיות התפתחו יותר מאוחר לצידו, היו הרבה יותר מצומצמות ולא פרולטאריות — והמפלגה הסוציאלי-דמוקרטית, על שני פלגיה, לא יכלה להשתוות ל"בונד" בהיקפו, בכושרו ובעממיותו. בשנת המהפכה 1905 איגד ה"בונד" בתוכו כ-30,000 חברים, אף בשנות הדיכוי התמיד בפועלותו. רב-שוב מנה כמספר הזה. עם הופעתו נפתח פתח חדש בתולדות החברה היהודית: ה"בונד" הכניס את המאבק המעמדי לחיי עמנו.

ל"בונד" היו, כידוע, שני מאפיינים עיקריים הסותרים זה את זה: אף כי דגל באוטונומיה לאומית-אישית ופעל רבות למען קידום תרבותי בחברה היהודית, לא היה ציוני; ואף כי פגש את מהפכה פרולטארית לחיי בני-עמנו במזרח-אירופה ובמידה מסויימת גם בארצות-הברית, היה בעל אופי סוציאלי-דמוקראטי ובעל-כרית למנשביקים.

חשיבותו בתולדות התנועה המהפכנית של השנים הללו רבה מאוד, ואין פלא שלגין הירבה להתווכח עימו. גלברד מצטט אחד ממנהיגי ה"בונד", הנריק אהרליך, שהיה הראשון שניסח את תביעות המהפכה ברוסיה: "פטרבורג העובדת — קדימה לארמון-החורף! רק הקמת ממשלה זמנית הנשענת על העם המאורגן מסוגלת להוליך את המדינה מתוך חושך ההתמטטות הכללית, להבטיח חירות פוליטית ולהביא את השלום." בהנהגת המהפכה הוא מילא, לדברי המחבר, תפקיד ניכר, שאולי חרג מייחס-הכוחות המספרי. ומשקמה הממשלה הזמנית, לא הישלה עצמו: "אנו סבורים, כי הכרחי שנחמך בממשלה הבורגנית-ליברלית, אף כי אנו מכירים אותה ויודעים מה ערכה. הפרולטאריון מסר לידה את רסן השלטון, אבל לא יותר על זכותו למשול" פ כתב בטאון ה"בונד" בחודש אפריל. ביוני תבעו ציריו לשותף בממשלה את נציגי מועצות הפועלים, "הסובייטים", מנהיג קהאנטרנציונליסטים" שבו, אברמוביץ, קרא ביולי לתפיסת השלטון על-ידי

הסובייטים, ואפילו ראפס, מנהיג האגף הימני, דיבר חודשיים לפני מהפכת אוקטובר על ההכרח להקים ממשלת סובייטים. ביוני הכיע ה"בונד" צער על עיכוב הבחירות לאספה הלאומית וכעבור חודש כתב אברמוביץ: "אם לא נרצה לוותר על מצע הדמוקראטיה המהפכנית, ז"א על המהפכה, עלינו לקחת את הממשלה בידנו, ללא חשש".

על פי מקורות היסטוריים רבים דוחה אריה גלברד את הדעה המקובלת על רבים, כאילו היו הבולשביקים ב-7 בנובמבר מיעוט קטן בעם או אף בקרב מעמד-הפועלים. קיץ אמנם ירדה התמיכה בהם, אבל באוגוסט, אחר הפיכת-הנפל של הגנרל קורנילוב, "התהפך הגלגל והשפעתם גדלה". אין פלא בדבר: "ארבע ממשלות הוכיחו, זו אחר זו, את אולת ידן. המלחמה נמשכה... על האיכרים בהמדים נמאסה המלחמה והם הלכו, פשוט, הביתה. החזית התפוררה... זה גרם להחלשת המנשביקים ואיפשר לבולשביקים להופיע כנציגי דעת הקהל, כי זאת היתה נגד המדיניות הכושלת של ממשלת הקואליציה". הדחיות החוזרות ונשנות של הבחירות לאספה הלאומית, שעה שהמצב בארץ הורע והלך, הוסיפו לערער את מעמד הממשלה הזמנית, נסיון המרי של הגנרל קורנילוב קומם נגד הממשלה הזמנית, שהיתה אחראית למינויו, את המוני העם. "ניתן איפוא להבין, כי המוני העם נטו במידה גוברת לצד הבולשביקים ותביעותיהם: כל השלטון לידי מועצות הפועלים, ובכל מחיר — הקץ למלחמה!"

בסובייט אחד אחר מישנהו נשמט הרוב מידי מפלגות ס"ר (איכרים מהפכניים) ומנשביקים לטובת הבולשביקים וס"ר השמאליים. בתום הקונגרס השני של הסובייטים, בסוף אוקטובר, היה להם רוב, אמנם לא גדול במיוחד, מבין 650 הצירים. וכבר ימים ספורים אחר מהפכת אוקטובר עמדה ממשלת הבולשביקים בהבטחתה ומילאה אחר תביעות העם: היא חילקה את האדמות ושמה קץ למלחמה.

מאידך גיסא מציג גלברד את הדינמיקה של המהפכה הפרולטארית. הבולשביקים שפתחו את השלטון, הסכימו למחרת היום — בוודאי מטעמים טאקטיים בלבד — להצעת מארטוב "האינטרנציונליסט" הרוסי שנתמכה גם על-ידי אברמוביץ, עמיתו ב"בונד", לבחור בוועדה שתנהל שיחות עם כל המפלגות המהפכניות כדי להקים ממשלת קואליציה, ואף החלו שיחות באמצעות הנהגת איגוד פועלי הרכבת — אבל המנשביקים והס"ר-ימין דחו אותה עד מהרה ועזבו את האספה הלאומית ובעקבותיהן ה"בונד". כאמור, ייתכן מאוד שהבולשביקים לא התכוונו כלל לוותר על שלטון-היחיד ולשתף מפלגות אחרות — אבל נטישת הזירה על-ידי שאר המפלגות מאוד הקלה על הבולשביקים להתמיד בממשלה בלעדית, ולאחר-מכן אף בלעדי כל שותפים בכלל!

עזיבת האספה הלאומית נבעה, בלי ספק, מן הציפייה, שממשלת "הקומוסארים העממיים" תפשוט את הרגל "תוך שבועיים-שלושה". אבל הזמן לא פעל לטובת המחזירים. אדרבא, חיש מהר התאמתו חששותיו של ויקטור אלתר מראשית אוגוסט, כי המדיניות הדנוכחית של ה"בונד" מעוררת בקרב חלק מחבריו "אי-שביעות רצון גוברת". כבר בספטמבר ניכר "שינוי הלכי-הרוח ב-בונד" לטובת האינטרנציונליסטים, "ובעת הבחירות לאספה הלאומית, ב-12 בנובמבר, היה ל"בונד" שיתוף הפעולה שלו עם המנשביקים, שאיבדו את השפעתם והובסו על-ידי הבולשביקים, רק לרועץ. שקיעת המנשביקים וה"בונד" אירעה במקביל לעלייתם המנצחת של הבולשביקים. כך קרה ברוסיה הלבנה, באוקראינה, בערים הגדולות וכצנא". בבחירות לאסיפה הלאומית השיגו המנשביקים יחד עם ה"בונד" 1,5 מיליון קולות בלבד, ואילו הבולשביקים — 10 מיליון!

מאידך גיסא, ניצחון הבולשביקים על שותפיהם-יריביהם לא תרם, בטווח ארוך, לתמורות מהפכניות, סוציאליסטיות, ולהתהוות שלטון הפרולטאריון — כי נשא בקרבן את שלילתה של הדמוקראטיה ההכרחית לסוציאליזם — כפי שמהירלהבין רוזה לוקסמבורג ואחרים.

גם אברמוביץ כתב כי מהפכת אוקטובר היה "אסון איום למהפכה האמיתית" ועם זאת יצא נגד דעות של אחרים, שראו בה "הפיכה צבאית גרידא". "היא נתאפשרה — הדגיש — משום שנשענה על הרצון, או לפחות על

האהדה של המוני פועלים וחיילים. מהלך המאורעות מוכיח, כי הבולשביקים יבטאו את שאיפתם הספונטאנית של המוני הפועלים, החיילים ואולי גם האיכרים.

אפילו מנהיג הימין, ראפס, הזהיר: "כל אויבי ההתקוממות יתלכדו עתה מסביב לממשלה הזמנית הלוחמת בהתקוממות". מָדָם, שגם הוא יצא נגד תפיסת השלטון על-ידי הבולשביקים, אמר עם זאת: "צריך להודות, כי ההתקוממות הבולשבית... היא אולי הדרך היחידה להצלת המדינה והמהפכה."

כיצד יש לנהוג במצב החדש? בקרב ה"בונד" שררה מבוכה. בוועידתו השמינית גרסו ליבר ואחרים, כי "עלינו לסרב להשתתף בהתארגנות המשטר". אבל סניפים כמו אודסה ויקטרינוסלב החליטו לפעול בצוותא עם הבולשביקים. בבוכריסק עברו 50 בונדאים הישר אל הבולשביקים.

התגברות הנציונאליזם באוקראינה והשלום הנפרד שחתמה ה"ראדה" עם גרמניה הביאו בעקבותיהם תופעות אנטישמיות ובמהרה גם פראות ביהודים. זה עודד את היהודים עוד יותר, "להתקרב מבחינה פסיכולוגית אל הבולשביקים", כפי שעשו זאת פועלי קייב. עד מהרה "הביא גל הפרעות בעקבות חילות פטליוורה וההתערבות הזרה לידי כך, שהיהודים ראו בצבא האדום את מגיננו, בייחוד משפנה בכל החומרה נגד הפרעות."

גלברד מוסר, כי ה"בונד" החל מתפלג לשלושה זרמים: השמאל המונהג על-ידי אברהם חפץ הזדהה, בייחוד בקייב, עם הבולשביקים. הסיעה המרכזית שהתלכדה מסיב לראפס אמנם מתחה ביקורת על הטקטיקה הבולשבית, אך לבסוף עברה גם היא לעמדת השמאל.